

PROTOKOL

2023 | YIL 4 SAYI 1

KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
STRATEJİK ARAŞTIRMA
MERKEZİ DERGİSİ

İbn Haldun'un Medeniyet Düşüncesi Üzerine

Tülay DEMİR

Toplumsal Cinsiyet ve Kadınların Siyasal Hayattaki Rolü

Bahriye ESELER

Adalet Dairesi: Adil Düzenin Esasları

Erol ŞİMŞEK

Türk Siyasal Partilerinin İsim Seçimlerinin Analizi

Selcen ALTINBAŞ-UMUT

Akademik Kıskançlık

Coşkun Can AKTAN

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Suna ERSAVAŞ KAVANOZ

Doç. Dr. Abdullah UZUN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Öğr. Gör. Fatma NALBANT

Arş. Gör. Nisa ERDEM

Arş. Gör. Tülay DEMİR

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Bünyamin ER (Yönetim Bilişim Sistemleri)

Prof. Dr. İsmail KÖSE (Uluslararası İlişkiler)

Doç. Dr. Umut ÜZAR (İktisat)

Doç. Dr. Vahit GÜNTAY (Uluslararası İlişkiler)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YADİGAROĞLU (Sosyoloji)

İLETİŞİM

Karadeniz Teknik Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, No:2-06

Telefon: 04623773227

Faks: +90 462 325 3205 – 325 3185

E-Posta: sam@ktu.edu.tr

Web: www.ktu.edu.tr/sam

Yayın Türü:

Ulusal Süreli

**KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ**

**STRATEJİK
ARAŞTIRMA MERKEZİ**

PROTOKOL DERGİSİ

SAHİBİ

Doç. Dr.
Özgür TÜFEKÇİ

Karadeniz Teknik
Üniversitesi
Stratejik Araştırma
Merkezi Müdürü

KTÜ SAM Protokol Dergisi kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme ve sosyoloji başta olmak üzere sosyal bilimler alanında, kısa makalelere yer veren hakemli, akademik bir dergidir. Kısa makalelerin yanı sıra rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı vb. makale dışı yazılara da dergi bünyesinde her sayıda belirli oranda yer verilecektir.

KTÜ SAM Protokol Dergisi Şubat ve Ağustos aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.

Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazarlara aittir; Derginin sorumluluğu yoktur.

**KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

PROTOKOL

2023 | YIL 4 SAYI 1

KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
STRATEJİK ARAŞTIRMA
MERKEZİ DERGİSİ

İÇİNDEKİLER

<i>Kısa makale</i>	İbn Haldun'un Medeniyet Düşüncesi Üzerine <i>Tülay Demir</i>	6-17
<i>Kısa makale</i>	Toplumsal Cinsiyet ve Kadınların Siyasal Hayattaki Rolü <i>Bahriye Eseler</i>	19-25
<i>Kısa makale</i>	Adalet Dairesi: Adil Düzenin Esasları <i>Erol Şimşek</i>	27-36
<i>Kısa makale</i>	Türk Siyasal Partilerinin İsim Seçimlerinin Analizi <i>Selcen Altınbaş-Umut</i>	38-44
<i>Kısa makale</i>	Akademik Kıskançlık <i>Coşkun Can Aktan</i>	46-59

PROTOKOL

ADALET DAİRESİ: ADİL DÜZENİN ESASLARI

Dr. Öğr. Üyesi Erol Şimşek

Artvin Çoruh Üniversitesi
erolsimsek@artvin.edu.tr

ÖZ

İslam siyaset düşüncesinin en merkezî kavramlarından biri adalettir. Adaletin bu merkezî önemi, İslam düşüncesine ait birçok eserde “adalet dairesi” adı verilen yaklaşımla kendini göstermektedir. Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâli* ve Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâi* adlı eserlerinde de bir örneği görülen “adalet dairesi”, toplumsal düzenin sağlanması, devletin bekası ve nihayetinde dünyanın esenliği için adalet merkezi etrafında çeşitli ilkelerden oluşan, döngüsel bir formülasyondur. Bu formülasyon, toplumu oluşturan unsurlar arasındaki düzenin ancak adalet üzere bir yönetimle, adil bir yönetimin ise her şeyden önce ilâhi kanuna uymakla mümkün olduğu düşüncesinin özetidir. Bu yaklaşımla, din-devlet-toplum birlikteliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, “adalet dairesi” kavramsallaştırmasından hareketle adil düzenin temel kaideleri, Devvânî ve Kınalızâde'nin görüşleri çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adalet Dairesi, Devvânî, Kınalızâde.

Giriş

İslam düşüncesinde adalet, bir yandan ahlâk felsefesi bağlamında, insanın nefsi yapısıyla ilişkili bir şekilde kişisel bir erdem olarak ele alınmış; diğer yandan, siyaset felsefesi bağlamında, devlette düzenin, dayanışmanın, birlik ve beraberliğin temel ilkesi olarak görülmüştür. Ve adil bir toplumsal düzenin sağlanması, devletin ve dolayısıyla yöneticinin temel görevi olarak kabul edilmiştir. Adalet, siyasi yönüyle, “adalet dairesi” adı verilen bir formülasyonda ifadesini bulmuştur. Devlet ve toplumun nizamının, birlikteliğinin ve bekasının ancak adaletle sağlanabileceği düşüncesinin özet bir formülasyonunu ifade eden “adalet dairesi” çeşitli eserlerde yer almaktadır. “Adalet dairesi”, bazı eserlerde dört ilkeden müteşekkil iken, bazı eserlerde sekiz ilke hâlinde ele alındığı görülmektedir.¹ “Adalet dairesi”nin sekiz ilkeden oluşan

¹ Adalet dairesinin dört ilkeden oluşan “kısa formu” ile sekiz ilkeden oluşan “uzun formu”nun yer aldığı eserlere ilişkin bkz. İlker Kömbe (2013). Dünya düzeninin temelleri: Adalet dairesi literatürüne giriş. *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 18(35), 139-198; İlker Kömbe (2021). Tarihsel ve teorik açıdan adalet dairesinin uzun

formunun en güzel örneklerinden ikisi Celâleddin Devvânî'nin (ö. 908/1502) *Ahlâk-ı Celâlî* ve Kınalızâde Ali Çelebi/Efendi'nin (ö. 979/1572) *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Her iki eser de ahlâk, ev idaresi ve siyaset olmak üzere üç ana bölümden müteşekkil, amelî hikmet (pratik felsefe) türüne ait eserlerdir. Eserlerin temel sistematığı oldukça benzerdir. Müellifler, eserlerinin birinci bölümünde genel ahlâk düşüncelerine yer vermişlerdir. Bu bölümde nefis, nefsin güçleri ve bunların bedenle ilişkilerinden hareketle ahlâki erdemlerden ve nihai olarak mutluluğa ulaşma yollarından bahsetmişlerdir. İkinci bölümde aileye/eve olan ihtiyacı ve ev idaresinde dikkat edilmesi gereken hususları etraflıca açıklamışlardır. Üçüncü bölümde ise devlet idaresi ve siyaset ilmine ilişkin meseleleri ele almışlardır. Bu bölümde insanın medeni bir varlık olduğu düşüncesinden hareketle topluma ve devlete duyulan ihtiyacı açıklamışlar, çeşitli devlet ve siyaset türlerinden bahsetmişler, yöneticilerde bulunması gereken özellikler ile yöneticilerin halkla ilişkilerinde dikkat etmesi gereken kurallara yer vermişlerdir. Devlet idaresine ilişkin yapılan izahatlarda, temel vurgunun adalet üzerine olduğu görülmektedir. Adalet konusu, eserlerin farklı yerlerinde çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Her iki müellif de eserlerinin sonuna, Eflatun ile Aristoteles'in vasiyet ve tavsiyelerini ilave etmişlerdir. Bu ilavelerin Aristoteles'le ilgili kısmında, Aristoteles'in İskender'e adalet konusunda verdiği bazı nasihatlere ve bu nasihatlerin özeti mahiyetindeki "adalet dairesi"ne yer vermişlerdir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, İslam siyaset düşüncesinin temel kavramlarından olan adaletin esaslarını, "adalet dairesi" adı verilen yaklaşım çerçevesinde değerlendirmektir. Söz konusu değerlendirme, Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî* ve Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserleri bağlamında yapılmaktadır. Çalışmada öncelikle "adalet dairesi"nin temel ilkelerinden ve unsurlarından bahsedilmekte, ardından bunlar Devvânî ve Kınalızâde'nin görüşleri çerçevesinde açıklanmaya çalışılmaktadır.

1. Adalet Dairesi ve Esasları

Devvânî ve Kınalızâde, ifade edildiği üzere, eserlerinin sonunda Eflatun ve Aristoteles'in nasihatlerine yer vermişlerdir. Aristoteles'in nasihatlerine yer verilen bölümde, *Sırru'l-Esrâr* adlı eserde bulunan ve Aristoteles ile Büyük İskender'e atfedilen mektuplaşmalar karşımıza çıkmaktadır. *Sırru'l-Esrâr*, o dönemlerde, Aristoteles'e ait olduğu ve Halife Me'mun'un emriyle Yunancadan Arapçaya çevrildiği kabul edilen bir eserdir. Günümüzde ise bu eserin müellifi, mütercimi, dili,

formu. R. Şentürk vd. (Ed.), *İslâm'da Medeniyet Bilimleri Tarihi* (1. Cilt, ss. 299-315), İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.

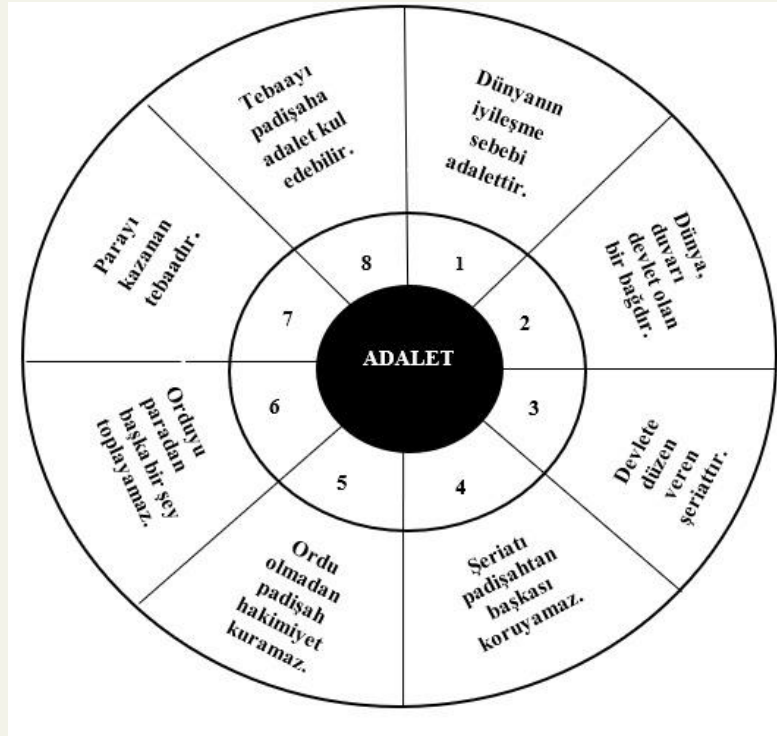
tarihi gibi konular itibarıyla ciddi anlamda sorunlu olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu eserin Aristoteles'e ait olmadığı, bir tercüme de olmadığı, uydurma bir eser olduğu, Yunanca yazılmış ve Yunan siyaset felsefesine ait olamayacağı yönünde çeşitli kanaatler bulunmaktadır. Ancak, eserin menşei hakkındaki tartışmalar bu çalışmanın kapsamı içerisinde değildir.²

Sırru'l-Esrâr'ın müterciminin belirttiğine göre, İskender Acem beldelerini istila etmek için sefere çıktığında, İskender'in veziri ve hocası olan Aristoteles, yaşlılığı ve bünye zayıflığı nedeniyle onunla savaşa gidememiştir. İskender seferdeyken, karşılaştığı zorluklarda hocasının yol göstericiliğine duyduğu özlemi ifade eden bir mektup yazarak Aristoteles'e göndermiştir. Bunun üzerine Aristoteles, cevaben yazdığı mektubunda, kendisinin yokluğunda İskender'e rehber olması için çeşitli nasihatlere yer vermiştir (Devvânî, 2020: 247-251; Kınalızâde, 2020: 487-490). Aristoteles'in mektubu, esas olarak, bir yöneticiye devlet yönetiminde dikkat etmesi gereken hususları, devleti adaletle idare etmenin yollarını ve yöneticinin sahip olması gereken vasıfları göstermektedir. İhtiva ettiği konular itibarıyla söz konusu eserin, İslam siyaset düşüncesindeki siyasetname ve nasihatname türündeki eserlere benzediği söylenebilir.

Aristoteles'in mektubunda en önemli vurgu adalet üzerinedir. Aristoteles, mektubun bir yerinde İskender'e şöyle seslenmiştir: "Ey İskender! Adalet İlâhî sıfatlardan bir sıfattır. Gök ve yer adalet ile ayakta durur ve peygamberler adalet ile gönderilmiştir. Adalet aklın sûretidir. Adalet sayesinde gönüller kazanılır ve boyun eğdirilir." Sonrasında Aristoteles, mektubuna şöyle devam etmiştir: "Dünya düzeni sebeplerinin birbiriyle irtibatını güzel bir dairede ortaya koyayım da sebeplerin birbirini izlediği ve birbiriyle kenetlenmiş olduğu açıkça hissedilsin ve müşahede edilsin. Bu mektubun özü ve mektupta işlenen konuların özeti bu dairedir. Sana bu daireden başka bir şey göndermeseydim dahi, yeterli olurdu." (Devvânî, 2020: 251; Kınalızâde, 2020: 489). Bu noktada, Devvânî ve Kınalızâde, sözlerinin kaynağı Aristoteles'e dayandırılan, şu meşhur "adalet dairesi" şeklini nakletmişlerdir:

² *Sırru'l-Esrâr* adlı eserin menşei hakkındaki tartışmalar için bkz. Mahmut Kaya (1983). *İslâm kaynakları ışığında Aristoteles ve felsefesi*. İstanbul: Ekin Yayınları; İslam Kavas (2018). *Sırru'l-Esrâr*'ın kökenine dair bazı sorunlar. *History Studies*, 10(3), 121-130; Zeliha Öteleş (2018). *Sırru'l-Esrâr ve Tedbîrât'ı İlâhiyye "Bir karşılaştırma"*. İstanbul: Lîtera Yayıncılık.

Şekil 1. Adalet Dairesi

Kaynak: (Devvânî, 2020: 251; Kınalızâde, 2020: 490)

Görüldüğü üzere “adalet dairesi”, ismiyle müsemma, merkezinde adalet kavramı bulunan, bir yöneticinin devlet yönetiminde başarılı olabilmesi için devlet ve toplum düzenine ilişkin bilmesi gereken ilkelerin birbiriyle ilişkili ve döngüsel formülasyonudur. Bu formülasyon, esas olarak, devlet nizamının ve toplumun çeşitli sınıfları arasındaki birlik ve bütünlüğün ancak adalet sayesinde sağlanabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Ve bu düşünceyle, yöneticiye devlet yönetimiyle ilgili verilen bir tavsiye niteliği taşımaktadır. Adalet ile başlayıp adalet ile son bulan bu döngüsel formülasyonun temel unsurları şu şekilde ifade edilebilir: adalet, dünya (cihan, âlem), devlet, şeriat (din, kanun), padişah (melik, yönetici), ordu (asker), para (mal, gelir, vergi), tebaa (reaya, halk).

Gerek *Ahlâk-ı Celâli* gerek *Ahlâk-ı Alâî*’de “adalet dairesi”nin söz konusu unsurlarının derli toplu bir açıklamasına rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, eserlerin muhtelif yerlerinde dünya düzeninin sağlanabilmesi için devlet ve toplum yapısının hangi kesimlerden/sınıflardan oluşması gerektiği ve bunlar arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği gibi meselelerin ele alındığı görülmektedir. “Adalet dairesi”ni meydana getiren unsurların da, esasında, devleti/toplumu oluşturan bu kesimlere karşılık geldiği söylenebilir. Bu

bağlamda, müelliflerin bu konudaki görüşleri, “adalet dairesi”nin bir nevi açıklaması olarak değerlendirilebilir.

Her iki eserde de devlet ve toplum yapısını oluşturan kesimlerin/unsurların -tabiatta bulunan su, ateş, hava ve toprak unsurlarıyla ilişkilendirilerek- dörtlü bir sınıflandırmaya tabi tutulduğu görülmektedir (Devvânî, 2020: 212-213; Kınalızâde, 2020: 440):

Birincisi, kalem (ilim) ehlinin oluşturduğu sınıftır. Bu sınıfın mensupları âlimler, fakihler, hâkimler, kâtipler, muhasebeciler, mühendisler, müneccimler, doktorlar ve şairler gibi kimselerdir. Bunlar, âlemdeki “su” konumundadırlar. Nasıl ki su, bedenlerin canlanmasına sebep oluyorsa, ilim de ruhların canlanmasına sebep olur. Bu anlamda, din ve dünya düzeninin sağlıklı bir şekilde kurulması ve idamesi bu sınıf ehlinin güzel çalışmalarına bağlıdır.

İkincisi, kılıç ehlidir. Bu sınıfın mensupları askerler, mücahitler, yiğit kahramanlar, cesur komutanlar, kale ve sınır muhafızları gibi kimselerdir. Bunlar âlemdeki “ateş” mesabesinde dirler. Bu sınıf ehli; din ve devleti, millet ve memleketi düşmanlara karşı koruyup savunurlar. Dolayısıyla devletin emniyet ve huzuru bu topluluk sayesinde sağlanır.

Üçüncüsü, muamele ehlinen oluşan sınıftır. Bu sınıf; tacirler, sermaye sahipleri, meslek erbabı ve sanatkârlar gibi kimselerden oluşur. Bunlar, âlemdeki “hava” gibidirler. Nasıl ki hava bitkilerin yetişmesini sağlayıp hayvanların ruhlarını ferahlatıyorsa, bu sınıf ehli de halkın ihtiyaç duyduğu çeşitli malları üretirler ya da uzak mesafelerden getirirler. Dolayısıyla toplumun geçimi ancak bu sınıf ehlinin yardımıyla sağlanabilir.

Dördüncüsü ise ziraat ehlidir. Bu sınıfı oluşturanlar, tarlaları sürüp ekerek topraktan insanların yiyeceklerini üreten ve onlara ulaştıran çiftçilerdir. Bu sınıfın çalışmaları olmadan insanların yaşaması mümkün değildir. Hakiki üreticiler, kara topraktan yiyecek elde eden bu insanlardır. Dolayısıyla, bu topluluk âlemdeki “toprak” gibidir. Herkes bunlardan faydalanır ve bunların üzerine basarak ayakta kalır.

İslam siyaset düşüncesinde devlet ve toplumu oluşturan sınıflar, sayıları ve adlandırılmaları itibarıyla bazı küçük farklılıklar gösterse de (bkz. Fârâbî, 1987: 49-50; İbn Sînâ, 2014: 489; Tûsî, 2016: 274-275), genellikle temel yaklaşım aynıdır: Devlette nizam ve hiyerarşi önemlidir. Bu yüzden devlette yaşayan vatandaşlar yeteneklerine ve yatkınlıklarına göre sınıflara ve mertebelere ayrılmalıdır. Ve her sınıfın kendi mertebesine uygun işle meşgul olması sağlanmalıdır. Böylece toplumda yardımlaşma, birlik, düzen ve denge sağlanmış olur.

Devvânî ve Kınalızâde’nin de İslam siyaset düşüncesindeki bu temel yaklaşımı takip ettikleri söylenebilir. Onların bu

hususdaki yaklaşımlarını, adaletin temel kaidelerine ilişkin açıklamalarında görmek mümkündür. Müelliflere göre devlette ve toplumda adaletin gerçekleşmesinin üç şartı vardır (Devvânî, 2020: 212-218; Kınalızâde, 2020: 439-449):

Adaletin birinci şartı, herkese eşit muamelede bulunmaktır. Bu şartla kastedilen, yukarıda ifade edilen, toplumu oluşturan dört sınıf arasında denge ve uyumun sağlanmasıdır. Nasıl ki su, ateş, hava ve toprak unsurlarının itidalli birlikteliğinden âlemin nizamı oluşuyorsa, aynı şekilde devletin nizamı da ancak toplumsal yapıyı oluşturan sınıfların dengeli ve uyumlu birlikteliğiyle mümkün olur. Bu yüzden devlet yöneticisi toplumdaki çeşitli sınıfları dengeli bir şekilde düzenlemeli, her bir sınıfa eşit muamelede bulunmalı ve her sınıfın yalnızca kendi işiyle meşgul olmasını sağlamalıdır. Zira sınıflardan biri diğerine üstün gelirse -mesela toplumun çoğu asker olup tacirler ve çiftçiler az kalırsa- toplumun dengesi ve uyumu bozulur. Aynı şekilde bir sınıfın, başka bir sınıfın işini yapmaya kalkışması -mesela askerlerin ticaret ve çiftçilikle uğraşması- hâlinde de toplumda denge bozulur.

Adaletin ikinci şartı, herkese liyakat ve istidadına göre davranmaktır. Bu şarta göre, toplumdaki sınıflar arasında denklik ve eşitlik sağlandıktan sonra, devlet halkının genel olarak hâllerine ve fiillerine bakılıp herkese liyakat ve istidatlarına göre hak ettiği gibi muamele edilmelidir. Adil yönetici, hem kendisi iyi olup hem de iyiliği başkasına geçen seçkin kimseleri, hakiki âlimleri koruyup kollamalı, onlara saygı ve hürmet göstermeli, onlarla istişare etmelidir. Buna karşılık, dünyalık menfaat peşinde koşan, mal ve makam arzusunda olan kötü, sahte âlimlere itibar etmemeli ve onlardan uzak durmalıdır. Tabiatı itibarıyla ne iyi ne de kötü olan halktan kimseler iyiliğe teşvik edilmeli, kötü yöne gitmekten sakındırılmalıdır. Halk içerisindeki kötü kimseler ise eğer ıslah edilmeleri mümkünse çeşitli eğitim yolları ve yasaklamalarla terbiye edilmeye çalışılmalıdır. İslah edilme ümidi olmayanlar çeşitli yöntemlerle (hapis, sürgün vs.) cezalandırılmalıdır.

Adaletin üçüncü şartı, iyilik ve yardımların herkese hak ettiği ölçüde dağıtılmasıdır. Buna göre devlet adamları mal, makam, mevki, zenginlik gibi devlet halkının ortak olduğu iyilikleri dağıtırken herkese hak ettiği kadar vermelidir. Eksik vermek, bizzat o kişiye haksızlık iken, fazla vermek başkalarına karşı haksızlık olur. Bu yüzden rüşvet ya da hediye almak suretiyle kimse kayırılmamalı, tarafsız olunmalı, herkese layık olduğu ne ise o verilmelidir. Devlet adamları bu hususta Allah'tan korkmalı, "Allah emanetleri ehline vermenizi emreder." (Kur'an, Nisâ Suresi, Ayet: 58) buyruğuna uygun hareket etmelidir. Adaletin bu şartına riayet edilmeyip makam ve mevkilerin ehline verilmemesi hâlinde din ve devlete telafisi mümkün olmayan zararlar gelir. Diğer yandan mal ve iyiliklerin adalet

üzere dağıtılmasından sonra bunların korunması da gerekir. Başka bir ifadeyle, herkese hak ettiği verildikten sonra başkalarının bunları haksız yere ellerinden almasına izin verilmemelidir. İnsanların birbirlerinin hakkına tecavüz etmeleri önlenmelidir. Bir haksızlık olması hâlinde zulüm edene gereken ceza verilmelidir. Bu da adaletin bir gereğidir. Bu bağlamda, müelliflerin adaletin üçüncü şartı olarak sundukları bu kaidenin “dağıtıcı” ve “düzeltici (koruyucu)” adalet şeklinde iki yönü olduğu söylenebilir. Bu yaklaşım, esasında Aristocu temele dayanan (Aristoteles, 2014: 1131a10-1132b) ve daha sonra Orta Çağ İslam düşüncesinde Fârâbî (1987: 53-54), İbn Miskeveyh (2013: 131-132) ve Tûsî (2016: 113-114) gibi Meşşai filozoflar tarafından da benimsenen bir adalet anlayışıdır.

Adaletin şartlarını bu şekilde açıklayan müellifler, toplumsal hayatta adaletin gerçekleşmesi ve korunması için üç unsura ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Bir bakıma “adalet dairesi”nin özeti mahiyetindeki unsurlar şunlardır: *ilâhî kanun, yönetici (insanî hâkim) ve para.*

Müelliflere göre insanlar arası ilişkilerde itidalin korunması ve adaletin sağlanması, her şeyden önce, hiç kimseye haksızlık yapılmaması demek olan “orta” ve adalet mertebesinin ne olduğu hakkındaki bilgiyle mümkündür. Bu mertebeye “Allah’ın yeryüzündeki terazisi” denilir. Bu mertebeyi ve ortanın ne olduğunu aklı düşünceyle idrak etmek oldukça zor ve problemlidir. Bu yüzden Allah’ın kullarına göndermiş olduğu “ilâhî kanun” adlı teraziye başvurmak gerekir. İlâhî kanun; ilk mizan ve en yetkin ölçüdür. Adaletin uygulanmasındaki temel ölçü odur. Zira birliğin kaynağı Allah’tır (Devvânî, 2020: 88; Kınalızâde, 2020: 109).

Adaletin uygulanmasında gerekli olan diğer iki ölçü ise yönetici ve paradır. Müellifler yönetici ve paraya duyulan ihtiyacı, insanın tabiatı itibarıyla medeni bir varlık olmasıyla açıklamışlardır. Onlara göre insan, fitratı gereği tek başına tüm ihtiyaçlarını karşılayamaz ve varlığını sürdüremez. Diğer insanlarla birlikte, yardımlaşarak topluluk hâlinde yaşamak zorundadır. Ancak bu mecburiyet, beraberinde birtakım sorunları getirir. Topluluk hâlinde yaşayan insanlardan bazıları diğer bazılarını üstünlük kurmak isteyebilir, haksızlıklar ortaya çıkabilir. Bir kimsenin almak istediği şeye başkası da meydebilir. Bu durumda biri diğerini itip ona karşı üstünlük sağlayabilir ve arzu edip yöneldiği şeyi ondan almak için haksızlık edebilir. İşte, zorbalık ve üstünlük kurmanın ortadan kaldırılıp herkesin maksadına ulaşabilmesi için iktidarda olan yöneticinin zulme son vermesi ve toplumsal münasebetleri rızaya dayalı olarak düzenlemesi gerekir (Devvânî, 2020: 88-89; Kınalızâde, 2020: 109-110).

Toplumsal münasebet kurmada insanlar için alışveriş, değiş tokuş, ticari ilişkiler vs. zorunludur. Mesela terzinin marangoza terzilik, marangozun terziye marangozluk yapması gerekir. Fırıncı çiftçi için ekmek pişirir, çiftçi ise fırıncı için ekin eker. Kısacası bir meslek sahibi, diğer meslek sahibine kendi sanatıyla ilgili hizmet eder. İşte, insanlar arasındaki bu tür muhtelif ilişkilerde paha biçen bir aracıya yani paraya ihtiyaç hâsıl olur. Paraya “aracı adil” denir. Ama para sessiz adildir; düşünmez, akletmez. Bu yüzden paranın aracılığı her zaman yeterli gelmez. Zira insanlar her zaman paranın adaletine uymazlar, tamahkârlık ederler ve kendi haklarından fazlasını isterler. Güçlü olanlar zayıf olanları ezmeye kalkışır. Paranın denkleştirmesinin yeterli olmadığı bu durumda düşünen, konuşan bir adile, “insanî hâkim”e yani muktedir yöneticiye ihtiyaç duyulur. İnsanlar arasında husule gelen zulüm, haksızlık, saldırganlık ve zorbalığı ortadan kaldıracak olan işte bu adil yöneticidir (Devvânî, 2020: 88-89; Kınalızâde, 2020: 110-111).

Müellifler, toplumda adaleti gerçekleştirmek ve korumak için gerekli olan söz konusu unsurların her birinin “namus (kanun)” olduğunu belirtmişlerdir. Namus-i ekber, yani ilk ve en büyük kanun, Allah tarafından genel olarak uyulması için insanlara bildirilen ilâhî şeriattır. İkinci kanun, yöneticidir. Adil yönetici, birinci kanuna tabi olmalıdır, yani ilâhî şeriata uymalıdır. Zira din ve mülk iç içedir. Üçüncü kanun olan para ise ikinci kanunun emrine tabidir. Müellifler, Kur’an (Hadîd Suresi, Ayet: 25)’da “İnsanların adaleti ayakta tutması için onlarla birlikte kitap ve mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde büyük bir güç ve insanlar için birçok yarar bulunan demiri indirdik.” mealindeki ayetle de bu manaya işaret edildiğini belirtmişlerdir. Bu üç kanuna uymayanları ise “zalim” olarak nitelendirmişlerdir. Birinci kanuna uymayanlar en büyük zalimdir; bunlar kâfir ve fâsıktır. İkinci kanuna uymayanlar orta düzeyde zalimdir; bunlar zorba ve sapıktır. Üçüncü kanuna uymayanlar ise küçük zalimdir; bunlar hain ve hırsızdır (Devvânî, 2020: 89-90; Kınalızâde, 2020: 111).

Bu bağlamda önce hukukun, sonrasında yönetici (siyaset) ve paranın (ekonomi) Allah’ın kanununa uymasıyla adil düzenin esasları gerçekleşmiş olur; “daire” tamamlanır. Devletler ancak bu şekilde ayakta kalabilir. Adaletin kaidelerine uyulmayan, zulümle idare edilen devletlerde düzensizlik, huzursuzluk ve kargaşa hâsıl olur. “Daire”nin tamamlanmadığı ve dolayısıyla işlevselliğini yitirdiği bu tür devletlerin varlığı daim olmaz.

Sonuç

Devvânî ve Kınalızâde’deki görünümüyle “adalet dairesi”, dünyanın düzeni, esenliği ve iyiliği için adaletle başlayıp tekrar adalete dönen, çevrimsel bir formülasyondur. Bu

formülasyonda, devlet ile devleti/toplumunu oluşturan çeşitli unsurlar arasındaki birlik ve bütünlüğün ancak adalet ile sağlanabileceği düşüncesi hâkimdir. Müellifler, bu düşünceden hareketle, toplumda adil bir düzenin sağlanması ve sürdürülmesinin bazı şartlarını öne sürmüşlerdir. Buna göre devleti yönetenler, öncelikle, devleti oluşturan tüm toplumsal sınıflara eşit muamele etmeli ve sınıflar arasında dengeyi sağlamalıdır. Ardından herkese hak ettiği kadar ve kabiliyetlerine göre davranmalıdır. Ayrıca mal, mülk, makam, mevki gibi ortak iyiliklerin ve yardımların dağıtılmasında ve korunmasında hakkı gözetmelidir.

Müellifler, Aristoteles'ten naklen ortaya koydukları “adalet dairesi”ni sekiz kısımdan oluşan bir formülasyonla resmetmişlerdir. Bununla birlikte, eserlerinin başka bir yerinde üç unsurla özetledikleri görülmektedir. Adaletin gerçekleşmesi ve korunması için gerekli görülen bu unsurlar, “ilâhî kanun”, “yönetici” ve “para” olarak ifade edilmektedir. Burada “ilâhî kanun”un hukuka; “yönetici”nin siyasete; “para”nın ise ekonomiye karşılık geldiği söylenebilir. Bu bakımdan “adalet dairesi”, bu üç temel kurumun (hukuk, siyaset ve ekonomi) hem birbirleriyle hem de toplumla ilişkilerinin adaletle dayanması gerekliliğinin bir ifadesi olarak görülebilir. Diğer bir deyişle, hukukta, siyasette ve ekonomide adalet sağlandığında topyekûn toplumda da adalet sağlanmış olacaktır. Böylece devletin bütün unsurları birbirine bağlanmış olacaktır. Unsurları adaletle birbirine bağlanmış bir devletin varlığı daim olur; daire şekli gibi süreklilik gösterir. “Daire”nin ilkelerinin eksik kaldığı, yani adaletin uygulanmadığı, toplumda birlik ve bütünlüğün sağlanamadığı durumda ise devletler varlıklarını uzun süre devam ettiremez.

“Adalet dairesi” yaklaşımında din unsuruna atfedilen önem dikkat çekmektedir. Din ile devletin iç içe bir görünüm sergilediği bu yaklaşımda, adalet ile din arasında da sıkı bir bağ kurulmaktadır. Nitekim, toplumda adaletin sağlanabilmesinin ancak ilâhî kanuna (din, şariat) dayanan bir devlet idaresiyle mümkün olduğuna işaret edilmektedir. Bu bağlamda, “adalet dairesi” yaklaşımında dünya nizamının sağlanabilmesi için din, devlet ve toplum birlikteliğine vurgu yapılmaktadır. Bu birlikteliğin sağlanması ve sürdürülmesi ise ancak adaletle mümkün görülmektedir.

Kaynakça

Aristoteles (2014). *Nikomakhos'a etik*. (Çev: Zeki Özcan). Sentez Yayıncılık.

Devvânî, Celâleddin (2020). *Ahlâk-ı Celâlî*. (Çev. Ejder Okumuş). 3. Baskı. Fecr Yayınları.

- Fârâbî (1987). *Fusûlü'l-Medenî (Siyaset felsefesine dair görüşler)*. (Çev. Hanifi Özcan). Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- İbn Miskeveyh (2013). *Tehzîbu'l-Ahlâk (Ahlâk eğitimi)*. (Çev. Abdulkadir Şener, vd.). 2. Baskı. Büyüyenay Yayınları.
- İbn Sînâ (2014). *Metafizik (el-İlahiyat)*. (Çev. Ekrem Demirli ve Ömer Türker). Litera Yayıncılık.
- Kavas, İslam (2018). Sırru'l Esrâr'ın kökenine dair bazı sorunlar. *History Studies*, 10(3), 121-130.
- Kaya, Mahmut (1983). *İslâm kaynakları ışığında Aristoteles ve felsefesi*. Ekin Yayınları.
- Kınalızâde, Ali Çelebi (2020). *Ahlâk-ı Alâî*. (Sad. Murat Demirkol). 3. Baskı. Fecr Yayınları.
- Kömbe, İlker (2013). Dünya düzeninin temelleri: Adalet dairesi literatürüne giriş. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 18(35), 139-198.
- Kömbe, İlker (2021). Tarihsel ve teorik açıdan adalet dairesinin uzun formu. R. Şentürk vd. (Ed.). *İslâm'da Medeniyet Bilimleri Tarihi* (1. Cilt, ss. 299-315). İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.
- Kur'an. Hadîd Suresi.
- Kur'an. Nisâ Suresi.
- Öteleş, Zeliha (2018). *Sırru'l-Esrâr ve Tedbîrât'ı İlâhiyye "Bir karşılaştırma"*. Litera Yayıncılık.
- Tûsî, Nasîrüddîn (2016). *Ahlâk-ı Nâsirî*. (Çev. Anar Gafarov ve Zaur Şükürov). 3. Baskı. Litera Yayıncılık.

Protokol Dergisi

Çağrı Metni

Protokol dergisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi bünyesinde yayımlanmaktadır. Uluslararası İlişkiler, Sosyoloji, Ekonomi, Kent, Çevre ve Yönetim konuları başta olmak üzere sosyal bilimler alanına dair kısa makalelere yer veren hakemli dergi, Şubat ve Ağustos olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Kısa makalelerin yanı sıra derginin her sayısında rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı vb. makale dışı yazılara da yer verilmektedir.

Dergi, öncelikli olarak ilgili alanlardaki güncel strateji temelli konulara dair tartışmaları okuyucu ile buluşturmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda hazırladığınız çalışmalarınızı bekliyoruz...

Genel yayım ilkeleri ve yazım kuralları için:

www.ktu.edu.tr/sam/protokol

Dergiye yazı göndermek için:

suna.ersavaskavanoz@ktu.edu.tr

**KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

**KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

PROTOKOL

PROTOKOL

2023 | YIL 4 SAYI 1

KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
STRATEJİK ARAŞTIRMA
MERKEZİ DERGİSİ

İbn Haldun'un Medeniyet Düşüncesi Üzerine

Tülay DEMİR

*Toplumsal Cinsiyet ve Kadınların Siyasal
Hayattaki Rolü*

Bahriye ESELER

Adalet Dairesi: Adil Düzenin Esasları

Erol ŞİMŞEK

*Türk Siyasal Partilerinin İsim Seçimlerinin
Analizi*

**Selcen
ALTINBAŞ-UMUT**

Akademik Kıskançlık

**Coşkun Can
AKTAN**